

PERSONAJLAR NUTQI MAZMUNI VA UNDA UCHRAB TURADIGAN MADANIYATGA OID SO‘ZLARNING MUQOBIL TARJIMA USULLARI

Zuxriddinova Maftuna Sirojiddin qizi

Andijon Davlat Chet tillari instituti

2-bosqich magistranti

zuxriddinovamaftuna@gmail.com

Annotatsiya: Personajlarga nutqiga oid so‘zlarni tarjima qilish doim ham tarjimonalarga muammo tug‘dirib kelgan. Tarjima jarayonida til strukturasi tashqari, madaniyatlar o‘rtasidagi farqlarni ham e‘tiborga olish va badiiy obrazlar nutqida shunday so‘zlar ishlatilgan holatda ular o‘rtasidagi mutanosiblikni ta‘minlash tarjima qilinayotgan asar sifatini belgilab beradi. Shuni inobatga olgan holda, Eugene A. Nida (1964) quyidagi fikrlarni bildirib o‘tgan: “Tarjimonga madaniyatlar o‘rtasidagi farq til strukturalari o‘rtasidagi farqlardan ko‘ra jiddiyroq murakkabliklarni keltirib chiqaradi”. Bunday murakkabliklarning sababi turli xil yashash tarzi, turli diniy qarashlar va urf-odatlar bo‘lishi mumkin. Ushbu maqola madaniyatga oid so‘zlarni tarjimasiga oid bir nechta yo‘llarni taklif qiladi, shuningdek ularning kutilgan natijalari va muammolar borasida ham fikr yuritadi.

Kalit so‘zlar: tarjima, personajlar nutqi, madaniyatga oid so‘zlar.

Personajlarning nutq xususiyati personaj badiiy obrazining eng muhim tarkibiy qismlardan biridir. Personaj portreti, muallifning fikrlari, muallif va o‘quvchi o‘rtasidagi munosabatning o‘zaro xususiyatlari va boshqa bir qator vazifalar bilan birgalikda, u muayyan qahramon obrazini amalga oshirish vositasi bo‘lib xizmat qiladi va oldinga qo‘yilgan g‘oyalar orasidagi bog‘lovchi vazifasini bajaradi.

Qahramon nutqi xususiyatlarining tarjima qilishni ularning og‘zaki nutqini matn shakliga o‘tkizish ya‘ni yozuv stilizatsiyasi aspektida ko‘rish mumkin. Masalan, bir nechta juda ko‘p tadqiqotlar og‘zaki nutqning fonetik tomonini stilizatsiya qilishga bag‘ishlangan. Ko‘plab olimlarni so‘z shakllari va og‘zaki nutqning xususiyatlarini me‘yor doirasida fonetik og‘ishlarni yozma ravishda tarjima qilish maqsadida grafikni konvertatsiya qilish usullari, turlari va funksiyalariga o‘z qiziqishlarini bildirdilar. (Ivushkina 1987, Emelyanova 1977, Chechet 1989, Chizhevskaya 1986 va boshqalar).

Personajlar nutqi xususiyatini ko‘rib chiqishdan oldin, "nutq" tushunchasiga kengroq ma‘noda to‘xtalib o‘tamiz.

“Nutq” tushunchasi ilmiy bilimlarning ko‘p sohalarida o‘z ifodasini topgan. Shunday qilib, psixologiya nuqtai nazaridan, nutq "odamlar o‘rtasidagi til orqali aloqa

qilishning tarixan shakllangan shaklidir" [1]. Tarjima lugʻatida biz quyidagi taʼrifga duch kelamiz: nutq - bu "maʼlumotni uzatish uchun aloqa jarayonida tilning ishlashi" [1]. Pedagogika va psixolingvistika doirasida bolalar nutqini oʻrgatish, turli nutq ogʻishlari va boshqalar koʻrib chiqiladi.

Nutq aloqasi fonetik, leksik, grammatik va stilistik vositalar va muloqot qoidalari tizimi boʻlgan maʼlum bir til qonunlariga muvofiq amalga oshiriladi. Nutq va til murakkab dialektik birlikni ifodalaydi, u nutqning til qoidalariga boʻysunishi, lekin ijtimoiy amaliyot talablari, fanning rivojlanishi, tillarning oʻzaro taʼsiri va boshqalar taʼsiri ostida boʻlishidan iborat. u tilni oʻzgartiradi va rivojlantiradi. Insoniyat tajribasining tarixiy davomiyligi nutq, asosan yozma nutq tufayli mumkin. Nutq ongni shakllantirish va fikrlash jarayonidan ajralmas, u boshqa barcha psixik jarayonlar bilan ham chambarchas bogʻliqdir. Shunday qilib, idrok etish jarayoniga kirib, uni koʻproq umumlashtiradi va farqlaydi; yodlangan materialni ogʻzakilashtirish uni yaxshiroq eslab qolishga va keyinroq takrorlashga yordam beradi; nutq tasavvur qilishda, oʻz xatti-harakatlarini tartibga solishda va hokazolarda muhim rol oʻynaydi. Nutqni odamlarning muloqot jarayoni va aqliy faoliyat mexanizmi sifatida tushungan holda, psixologlar KOMMY daryosining oʻzaro bogʻliq boʻlgan ikkita funktsiyasini - nikativ funktsiya va fikrlash funktsiyasini chaqiradilar [3].

Shuni taʼkidlash kerakki, ilmiy adabiyotlarda u yoki bu darajada "nutq xususiyati" tushunchasiga kiritilgan tushunchani aks ettiruvchi bir qator oʻzaro bogʻliq tushunchalar mavjud. Bu yuqoridagi taʼriflar misolida ham seziladi. Demak, lingvistik atamalar lugʻatida «nutq portreti» tushunchasi «nutq xususiyati» tushunchasi bilan sinonimdir. Shu bilan birga, nutq portreti «til va nutqning majmui» sifatida ham tushuniladi. Kommunikativ shaxsning yoki muayyan mavjudot davridagi maʼlum bir jamiyatning asosiy xususiyatlari" [3] va "tinglovchiga taʼsir qilishning maʼlum niyatlari va strategiyalarini amalga oshirish uchun muayyan sharoitlarda maʼruzachining nutq afzalliklari toʻplami" [2] Bizning fikrimizcha, "nutq portreti" va "nutq xarakteristikasi" tushunchalari faqat badiiy asar qahramoni yoki qahramonini oʻrganish doirasida sinonimdir, yaʼni. faqat muallif tomonidan yaratilgan personajlarning xayoliy nutqi va aloqaning uydirma holati haqida gap ketganda, "nutq portreti" tushunchasi nutq xarakteristikasi tushunchasiga biroz mos keladi.

A.S. Gʻafarova tabiiy, jonli nutq aloqalari (*oratio naturalis*) va badiiy asarlar qahramonlarining badiiy nutqi (*oratio fictionalis*)ni farqlaydi. *Oratio naturalis*da *oratio naturalis* uchun tabiiy boʻlgan nutqning baʼzi parametrlari ekvivalent lisoniy aks topa olmaydi. Ular ostida A.S. Gafarova "gapirish"ning prozodik parametrlarini (balandligi, ohang, intonatsiya), imo-ishoralar, mimika, mimikalarni tushunadi. Uning fikriga koʻra, nutq feʼllari badiiy nutqning ushbu "pastligi" ni qoplash vositalaridan biri boʻlib xizmat qilishi mumkin [3].

Ba'zi mualliflarning ta'riflarida "**nutq portreti**" va "**nutq shaxsiyati**" tushunchalari aniqlanadi. Nutq shaxsi - Bu haqiqiy muloqot paytidagi lingvistik shaxs. Bu kontseptsiyaga vaziyatga qarab shaxsning boshqalar bilan muloqotda bo'ladigan ijtimoiy qiyofasi kiradi [3]. S.V. Deorda "nutq portreti - bu nutqda gavalangan lingvistik shaxs" deb hisoblaydi [5] va nutq portreti muammosi lingvistik shaxsni o'rganishning alohida yo'nalishidir. O'z navbatida, lingvistik shaxs deganda «insonning nutqiy asarini yaratish va idrok etishni belgilovchi qobiliyat va xususiyatlar yig'indisi tushuniladi, ular quyidagilardan farqlanadi: a) tarkibiy va lingvistik murakkablik darajasi; b) voqelikni aks ettirishning chuqurligi va aniqligi; v) ma'lum bir maqsad yo'nalishi» [5].

Nemis tarjima nazariyotchisi **Schleiermacher** (1997) tarjimon uchun ikki yo'l mavjud ekanligini aytib o'tgan edi. Birinchisi, tarjimon yozuvchini kamroq "bezovta qiladi" va o'quvchiga ko'proq yon bosadi; ikkinchisi bo'lsa, o'quvchiga kamroq nazar soladi va yozuvchini yo'nalishida qoladi. Ushbu ikki yo'nalish bir-biridan juda farqli. Shu sababli ham, ikkisinin nomutasosib qorishmasi ma'noning yo'qotilishiga olib kelishi mumkin.

Huddi shu ikki yo'nalish madaniyatga aloqador so'zlarni tarjimasida qo'llanilib kelinmoqda.

1) **Ekzotikatsiya (foreignization)** - bu yo'nalish tarjima qilinayotgan tilda so'zlashuvchilarning madaniyat rang-barangligi va atmosferasini saqlab qolishni anglatadi. Bundan tashqari, tarjima qilinayotgan konsept manba tilda mavjud bo'lmagan sharoitida va tarjima imkonsiz bo'lganida ham shu yo'nalishdan foydalaniladi.

"If there is hope, wrote Winston, it lies in the proles."

Tarjima: *"Agar umid bo'lsa, - deb yozadi Uinston, - umid prollarda bo'ladi."*

"Prole" – ishchi sinfga mansub bo'lganlarni anglatadigan, biroz negativ ma'noga ega bo'lgan so'z.

Boshqa tarafdin olib qaraganda, ushbu yo'nalish oson bo'lishiga qaramasdan, asarni anglanish darajasini tushirib yuborishi mumkin.

2) **Domestikatsiya (familiarization)**- bu yo'nalish esa eng aniq tarjima jarayoni hisoblanib, madaniyat aspektlariga emas ma'noga e'tiborini qaratadi.

3) *"...and given posts which were in fact sinecures but..."*

4) Tarjima: *"..va nomi juda ulug'- supراسi quruq lavozimlarga tayinlandilar."*

Hulosa

Badiiy adabiyot personajlar nutqisiz paydo bo'lmagani singari, personajlarning nutqi madaniyatga oid so'zlarsiz mavjud bo'lmaydi. Va ular tarjimaning ajralmas

qismi sifatida qaralishi kerak. Tarjimonning madaniyatlar borasidagi bilimlarining yetishmasligi u tarjima qilgan asarning o'quvchilar tarafidan tushunilish darajasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, tarjimaning asosiy maqsadi L2ni rivojlantirish ham lingvistik tarafdin ham madaniyat borasida. Har bir til o'z madaniyatini aks ettirishini hisobga olsak, tarjima jarayonida albatta madaniyatlar to'qnashuvi yuz beradi. Bunga qaramay, tarjimon ikki til orasida balans hosil qiluvchi vositachi bo'lishi maqsadga muvofiq. U bu vazifani muallifni o'quvchi yoniga "olib kelish" orqali (familiarization) yoki o'quvchini muallif yoniga "olib borish" (foreignization) bilan uddasidan chiqadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Belyakova S. M. Color picture of the world of Bunin. Voronezh: Polygraph - 1999
2. James K: "Cultural implications for translation" 2005
3. J.C. Catford: "A linguistic theory of translation" 1965
4. Jorj Oruell: "1984" 2010
5. Kulnich M. A. Linguoculturology of humor. Samara - 1999
6. Larson M: "Meaning- based translation: a guide to Cross-language equivalence"
7. Oksford dictionary: 2000
8. Peter Newmark: "A textbook of translation" 1988
9. Roger T. Bell: "Translation and translating: Theory and practice"